

HOOFDSTUK 8 DETERMINATIE

De toegankelijkheid en daarmee de waarde van een verzameling staat of valt met de betrouwbaarheid van de determinaties. De namen moeten zoveel mogelijk in orde zijn. De naam is het visitekaartje, de sleutel tot verdere literatuur, de basis die het mogelijk maakt om over de soorten te praten en te schrijven. Helaas is het determineren, op naam brengen, niet eenvoudig. De ideale tabel bestaat niet. Ervaring zal altijd een belangrijke rol blijven spelen. Een ervaren systematicus zal determinaties vaak in één oogopslag verrichten, zonder alle stapjes van de tabel te volgen, soms zelfs zonder van de daar gepresenteerde kenmerken gebruik te maken. Men late zich daardoor niet ontmoedigen.

DETERMINEERTABEL TOT DE FAMILIES

De in dit boek gegeven determineertabellen zijn in het algemeen alleen geschikt voor volwassen of vrijwel volwassen schelpen. Omdat onvolgroeide schelpen lang niet altijd eenvoudig als zodanig herkend kunnen worden, schuilt hierin een bron van verwarring, waar echter weinig aan te doen is (zie bijv.: *Valvata* soorten). Gebruik zo mogelijk steeds meer dan één exemplaar. Kijk dus altijd wat er verder in het verzamelde monster aanwezig is en probeer groeireeksen te maken. Soms is een soort door twee groottecategorieën (generaties) vertegenwoordigd. Besef daarbij dat de topwindingen van een volwassen schelp laten zien hoe de juveniele vorm er ooit uitzag.

Met uitzondering van de Sphaeriidae zijn de tabellen dichotoom opgebouwd, d.w.z. dat er steeds een keuze gemaakt moet worden uit twee mogelijkheden. De direct hieronder staande tabel leidt tot de families. Op de bij de familienaam vermelde pagina vindt U dan een tabel die rechtstreeks naar de soort leidt.

Het is zinvol om, alvorens tot determinatie over te gaan, eerst hierboven (blz. 10) na te lezen welke soorten wél, en welke niet zijn opgenomen in dit boek.

Wanneer na het volgen van de diverse tabellen een soortnaam wordt gevonden, dient alsnog het exemplaar uitvoerig te worden vergeleken met de onder de soort gegeven beschrijving en de afbeeldingen. Pas als een en ander klopt kan de determinatie als geslaagd worden beschouwd, zeker als de vindplaats ervan binnen het op de verspreidingskaart aangegeven areaal ligt. Het moet overigens vermeden worden om deze kaart als determinatiekenmerk te gebruiken! Het komt wel voor dat een soort buiten het bekende areaal wordt aangetroffen.

Voor veel groepen, vooral bij soorten van de Hydrobiidae, Lymnaeidae, Planorbidae en Sphaeriidae, is controle van de determinatie door een ervaren malacoloog aan te raden.

Zie ook bijgaand tekstkader waarin andere determinatiewerken voor mollusken worden vermeld.

Niet te determineren

Wanneer een mollusk niet met deze tabellen te determineren is, check dan de volgende punten:

- 1 Het is een mariene mollusk, bijv. één van de soorten die in brak water leven (zie blz. 40), of een getransporteerde

Determinatiewerken

Europese land- en zoetwatermollusken

Centraal- en West-Europa

EHRMANN (1933)

FALKNER (1990)

België

ADAM (1960)

Britse eilanden

ELLIS (1926, HERDRUK 1969)

Duitsland

GLÖER & MEIER-BROOK 1994 [alleen zoetwatermollusken]

Nederlandse landslakken

GITTENBERGER ET AL. (1984)

KERNEY & CAMERON (1980)

Nederlandse mariene mollusken (schelpen)

DE BOER & DE BRUYNE (1991)

DE BRUYNE (1991)

ENTROP (1972)

Nederlandse zeenaaktslakken

SWENNEN & DEKKER (1987)

Nederlandse mariene fossielen

JANSSEN & VAN DER SLIK ((1972, 1974)

JANSSEN ET AL. (1984)

[Zie die publicatie voor verdere literatuur]

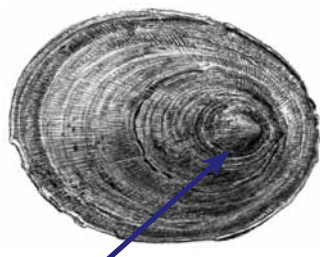
schelp (schelpenpaden!). Ook rond het IJsselmeer vindt men vaak nog schelpen van daar vroeger levende mariene mollusken.

- 2 Het kan een landslak zijn: vaak worden huisjes van landslakken in of bij het water gevonden. Dit geldt vooral voor de op vochtige plaatsen levende barnsteenslakken (Succineidae), die enigszins aan poelslakken (Lymnaeidae) doen denken. In het water gevallen huisjes van *Cochlicopa*-soorten werden wel eens als *Omphiscola glabra* gedetermineerd. Levende landslakken hebben in tegenstelling tot de zoetwaterslakken vier tentakels, met ogen op de top van het voorste paar.
- 3 Het kan een bijv. uit aquaria ontsnapte exotische soort zijn. Enkele van deze soorten zijn al wel in dit boek opgenomen.

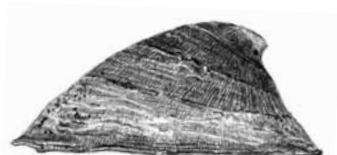
Als de soort dan, na raadplegen van de juiste literatuur, nog niet te determineren is, is het raadzaam een specialist of één van de natuurhistorische musea te raadplegen, zie adressen in bijlage 4.

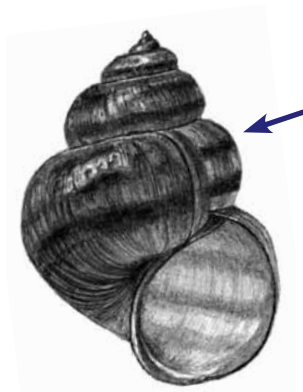
Acroloxidae

Ancyliidae

Planorbidae

Valvatidae: *Valvata cristata*

Viviparidae

Valvatidae

Bithyniidae

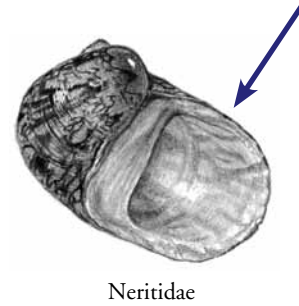
Hydrobiidae

- 1 Schelp bestaande uit twee kleppen, die ongeveer elkaars spiegelbeeld zijn, aan elkaar verbonden door een (in natte toestand) elastische slotband (ligament), die bij dode dieren snel vergaat waardoor de kleppen dan van elkaar gescheiden raken..... (**Bivalvia**) 19
 - Schelp in een spiraal gewonden, soms niet gewonden maar nap- of hoedvormig; uit één gedeelte bestaande, maar soms met een schildje (operculum), dat de mondopening kan afsluiten (**Gastropoda**) 2
- 2 Schelp in een spiraal gewonden; de spiraal kan in één vlak liggen, of ruimtelijk (min of meer torenvormig) zijn ... 4
 - Schelp nap- of hoedvormig3
- 3 Schelp langgerekt, bijna dubbel zo lang als breed; de spitse top buigt links van het midden naar achteren; zonder septum **Acroloxidae**, blz. 117
 - Schelp relatief breder, de stompe top buigt rechts van het midden weg, of is bijna mediaan gelegen; soms is er een septum in de schelp aanwezig..... **Ancyliidae**, blz. 167
- 4 Schelp in één (vrijwel) plat vlak gewonden, dus schijfvormig; schijf soms iets onregelmatig 'verbogen'; mondopening meer of minder sterk door de voorgaande winding 'ingedeukt' **Planorbidae**, blz. 141
 - Schelp vrijwel steeds in een ruimtelijke spiraal gewonden; indien toch zonder uitstekende top, dan met een cirkelronde mondopening die de voorgaande winding raakt, maar er niet of nauwelijks door wordt 'ingedeukt' (bijv. *Valvata cristata*, fig. hiernaast)5
- 5 De mondrand is continu en raakt de voorgaande winding slechts over korte afstand; levende dier steeds met een operculum 6
 - De mondrand wordt op de plaats van de voorgaande winding onderbroken door een callus; levende dier met of zonder operculum 9
- 6 Volwassen schelp duidelijk hoger dan breed 7
 - Schelp iets hoger dan breed tot veel breder dan hoog; grootste afmeting van volwassen schelpen steeds minder dan 10 mm **Valvatidae**, blz. 107
- 7 Schelp stevig gebouwd, soms zelfs dikschalig (fossielen!); hoogte meer dan 20 mm; levende dieren hebben een hoornachtig operculum; verse exemplaren hebben een kleurpatroon van spiraalbanden **Viviparidae**, blz. 70
 - Volwassen schelp minder dan 14 mm hoog, stevig tot dunschalig; schelp steeds zonder kleurpatroon 8
- 8 Volwassen schelp breder dan 3 mm, ongeveer 1½x zo hoog als breed, met zeer bolle windingen **Bithyniidae**, blz. 97
 - Volwassen schelp tot maximaal 3 mm breed, 1½-2x zo hoog als breed, met meer of minder bolle windingen **Hydrobiidae**, blz. 77

- 9 Schelp linksgewonden (met de top omhoog ligt de mondopening bij vooraanzicht links van de verticale as); schelp steeds duidelijk hoger dan breed..... **Physidae**, blz. 136
- Schelp rechtsgewonden (de mondopening ligt rechts van de verticale as); relatieve schelphoogte variabel10
- 10 Schelp stevig gebouwd (relatief dikwandig), grootste afmeting minder dan 1 cm; breder dan hoog, met een relatief klein windinggedeelte en een grote mondopening; buitenzijde met een kleurpatroon van zigzagstreepjes, of van meer of minder duidelijk tot banden geconcentreerde vlekjes; levende dier met een verkalkt operculum **Neritidae**, blz. 67
- Schelp meer of minder stevig tot breekbaar, afmetingen en hoogte/breedte-verhouding variabel; geen patroon van zigzagstreepjes of kleurbanden11
- 11 In de mondopening van de schelp bevinden zich aan de columellaire zijde twee of meer tanden of plooiën **Ellobiidae**, blz. 113
- Mondopening zonder tanden of plooiën 12
- 12 Schelp hoog torenvormig, met vele platte, gelijkvormige windingen; hoogte tot 20 mm; in Nederland alleen fossiel bekend **Melanopsidae**, blz. 76 [indien recent: zie *Melanoides tuberculata*, blz. 76]
- Schelp aanzienlijk kleiner, of even groot tot groter; in het laatste geval steeds minder regelmatig hoog torenvormig en met tamelijk vlakke tot bolle windingen; recent en fossiel bekend 13
- 13 Schelp ongeveer even hoog als breed, stevig, bolvormig; hoogte tot 9 mm (genus *Lithoglyphus*) **Hydrobiidae**, blz. 77
- Schelp duidelijk hoger dan breed, of slechts weinig hoger dan breed; in het laatste geval tamelijk dunschalig en breekbaar 14
- 14 Schelp stevig gebouwd, soms zelfs dikschalig (fossielen!), met zeer regelmatig in grootte toenemende windingen; hoogte meer dan 20 mm; verse exemplaren hebben een kleurpatroon van spiraalbanden; levende dieren hebben een hoornachtig operculum **Viviparidae**, blz. 70
- Schelp (veel) kleiner, of groot, maar dan zonder kleurpatroon en met een opvallend grote laatste omgang; operculum al of niet aanwezig 15
- 15 Schelp vrij dunschalig en relatief breekbaar, waardoor de mondrand vaak beschadigd is; volwassen exemplaren tussen 9 en 70 mm hoog; operculum afwezig **Lymnaeidae**, blz. 118
- Schelp steviger gebouwd, mondrand meestal gaaf; hoogte tot 13,5 mm; dieren met operculum 16
- 16 Schelp kegelvormig, hoogte tot 13,5 mm; operculum dik, verkalkt **Bithyniidae**, blz. 97
- Schelp kegelvormig, ei-kegelvormig tot spoelvormig, hoogte tot 9 mm, meestal kleiner; operculum hoornachtig 17

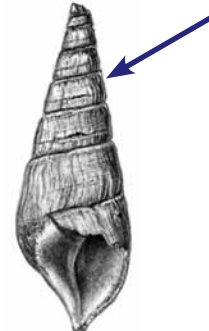
Physidae

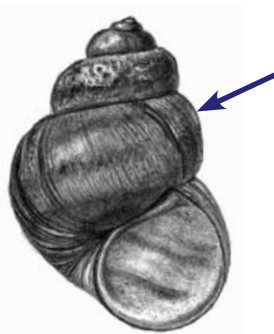
Neritidae

Ellobiidae

Melanopsidae

Hydrobiidae: *Lithoglyphus*

Viviparidae

Lymnaeidae

Bithyniidae

Assimineidae: *Paludinella*

Assimineidae

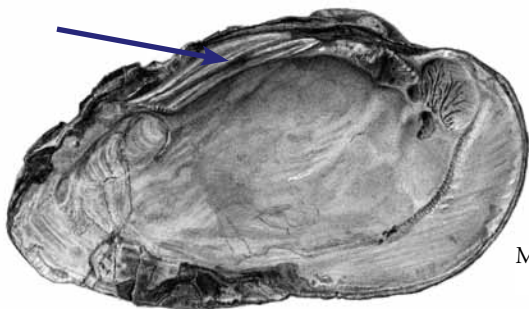
Hydrobiidae

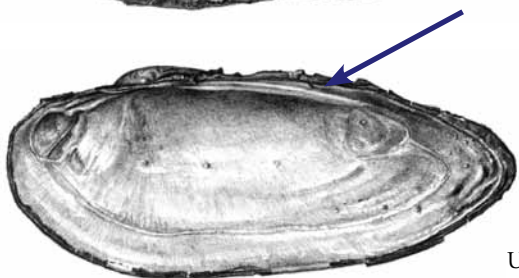
Cardiidae

Dreissenidae

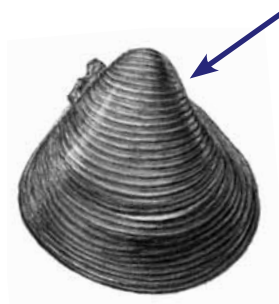
Margaritiferidae

Unionidae

Sphaeriidae

Corbiculidae

- 17 Schelp kort kegelvormig, weinig hoger dan breed; relatief dikschalig, hoogte tot 2,1 mm; (genus *Paludinella*, in Nederland alleen fossil bekend) **Assimineidae**, blz. 104
- Schelp relatief slanker, tenminste 1½x zo hoog als breed; minder dikschalig 18
- 18 Schelp kegelvormig, hoogte tot 5 mm; ongeveer 1½x zo hoog als breed; laatste omgang relatief groot **Assimineidae**, blz. 104
- Schelp kegel- tot spoelvormig, 1½x zo hoog als breed of slanker; hoogte tot ca. 9 mm **Hydrobiidae**, blz. 77
- 19 Buitenzijde van de schelpkleppen met van de top uitstralende (= radiale) ribbensculptuur **Cardiidae**, blz. 186
- Buitenzijde van de kleppen zonder radiale ornamentatie 20
- 20 Schelp mosselvormig doordat de top geheel aan de voorzijde ligt; bij dubbelkleppige exemplaren sluiten de schelpen niet precies op elkaar op de plaats waar bij het leven de dier de byssusdraden naar buiten komen **Dreissenidae**, blz. 188
- Schelp niet mosselvormig, top niet samenvallend met de voorrand; levende dier zonder byssus 21
- 21 Volwassen schelpen meer dan 7 tot meer dan 20 cm lang; 1½ à 2x zo lang als hoog; buitenzijde met een geel- tot groenachtige, donkerbruine of zwarte opperhuid; de top van de schelp ligt duidelijk voor het midden; onderrand convex tot concaaf; binnenzijde parelmoerachtig 22
- Volwassen schelpen kleiner (lengte tot ca. 2,5 cm) en minder langwerpig; top in of achter het midden gelegen; binnenzijde niet parelmoerachtig 23
- 22 Volwassen schelp zeer dikschalig, tot meer dan 10 cm lang; buitenzijde met donkerbruine tot zwarte opperhuid; onderrand recht tot concaaf; slot met krachtige tanden **Margaritiferidae**, blz. 171
- Volwassen schelp dikschalig en voorzien van duidelijke maar niet opvallende krachtige slottanden, of dunschalig zonder slottanden; onderrand recht tot convex; buitenzijde vrijwel steeds lichter van kleur, vaak met radiale kleurbanden **Unionidae**, blz. 173
- 23 Schelp ellipsvormig, steeds iets langer dan hoog met de top ongeveer in het midden, of (scheef) eivormig (lengte van volgroeide dieren 2-24 mm) met de top achter het midden **Sphaeriidae**, blz. 198
- Opvallend stevige, driehoekige schelpen, ongeveer even lang als hoog; buitenzijde met een meest duidelijke concentrische streping tot ribbeling; slot met krachtige laterale tanden die dwarsgestreept zijn; binnenzijde in de top vaak paarsachtig **Corbiculidae**, blz. 193